

δεδομένων και συγκινούντων τὰ μέλη της ἀξιών (ἐπὶ δεσμοῦ, ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ ἐπιχειρήσας τὴν συμπλήρωσιν τῆς θεωρίας τοῦ *Tönnies Herman Schmalebach*). Ἡ ἰδιοκτησία τοῦ δευτέρου αὐτοῦ τύπου ἔχει πάντοτε χαρακτῆρα ἀριστοκρατικόν.

Ἡ τοιαύτη κοινοτικὴ ἰδιοκτησία ἀπαντᾶται εἰς τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην, ὅπου ἡ τάξις τῶν εὐγενῶν (τάξις μάλιστα, εἰς ἣν ἠδύνατο πᾶς τις νὰ εἰσχωρήσῃ, ἀνατρεφόμενος κατὰ τρόπον αὐστηρῶς στρατιωτικόν) ἀπετέλει κοινωνίαν διεπομένην ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς κοινοτικῆς ἰδιοκτησίας. Ὡς ἰδέα καὶ ὡς κριτήριον τῆς ἀξίας τῆς πολιτικῆς πραγματικότητος ἐμφανίζεται ὁ ἀριστοκρατικὸς αὐτὸς τύπος τῆς κοινοτικῆς ἰδιοκτησίας, δηλ. τοῦ κομμουνισμοῦ, εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος, ὅπου ἡ κοινωνία τῆς κρατούσης τάξεως νοεῖται ὡς κοινότης οὐχὶ μόνον τῶν πνευματικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐβασίζετο αὕτη αὕτη ἡ ἱστορικὴ κοινότης τῶν Πυθαγορείων καὶ Πλατωνικῶν ἐπὶ τοῦ κομμουνισμοῦ τούτου. Ὅ,τι εἶναι ἱστορικῶς ἐξηκριβωμένον εἶναι τοῦτο: ὅτι αἱ κοινωνίαι τῶν πρώτων Χριστιανῶν ἐβασίζοντο ἐπὶ κοινότητος ὑλικῶν ἀγαθῶν. Ὁ θρησκευτικὸς κομμουνισμὸς τῶν ἀποτελεῖ τύπον χαρακτηριστικὸν κοινοτικῆς ἰδιοκτησίας ἐχούσης ὡς φορέα αὐτῆς κοινωνίαν ἀνθρώπων πνευματικῶς διακεκριμένων ἀπὸ πάσης ἄλλης κοινωνίας. Τέλος αὐταὶ αὗται αἱ οἰκονομικαὶ ἀρχαὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου συνιστοῦν διὰ τῆς κοινοβιακῆς πολιτείας, ἣν ἐθέσπισαν, τὴν δευτέραν ταύτην μορφήν ἰδιοκτησίας.

41.— Ἡ τρίτη μορφή, ὑφ' ἣν ἐξεδηλώθη ἡ κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, εἶναι ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία. Αὕτη δὲν γνωρίζει ὡς φορέα περιουσιακῶν δικαιωμάτων εἰ μὴ μόνον τὸ ἄτομον. Ἡ ἐδραίωσις της προϋπέθεσε τὴν χειραφέτησιν τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀτόμου. Τῆς χειραφετήσεως αὐτῆς τὴν κυριωτάτην τυπικὴν ἐκδήλωσιν ἀπετέλεσε τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον, τοῦ ὁποῦ ἡ ἰδιορρυθμία (ἰδιορρυθμία ἀποτελοῦσα σύμπτωμα ὀλοκλήρου πολιτισμοῦ) συνίσταται κυρίως εἰς τὴν θέσπισιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ συμβάλλεσθαι. Χαρακτηριστικὸν παντὸς νομικοῦ συστήματος διεπομένου ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας εἶναι ὅτι ῥίπτει ὀλοκληρον τὸ βᾶρος του εἰς τὸ ἐνοχικὸν Δίκαιον. Διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς αὐτὸν ἐθεώρησε καὶ ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς τοῦ δικαίου *Henry Maine* τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τοῦ καθεστῶτος τῆς πειθαρχούσης τὸ ἄτομον κοινότητος πρὸς τὸ καθεστῶς τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου ὡς ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνίας ἀπὸ τοῦ *status* ὡς καταστάσεως χαρακτηριζούσης τὰς οἰκογενειακὰς ἀπλῶς σχέσεις πρὸς τὴν σύμβασιν.

Περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐγεννήθη ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ κοινωνικὴ ἀνισότης, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ τι ἀπολύτως γενικόν. Δύο κυρίως εἶναι αἱ θεωρίαι, αἱ ὁποῖαι ἐζήτησαν νὰ λύσουν τὸ πρόβλημα τοῦτο κατὰ τρόπον ἀπόλυτον. Ἡ μία ἀνεπτύχθη ὑπὸ τοῦ *Καρλόλου Μάρξ*, ἡ ἄλλη ὑπὸ τοῦ *Φραγκίσκου Ορπενheimer*. Κατὰ τὸν *Μάρξ* ἡ γένεσις τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος καὶ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ὀφείλεται εἰς τὸ φαινόμενον τῆς πρωτογενοῦς συσσωρεύσεως τοῦ πλούτου. Ἐνδογενὴς οἰκονομικὴ ἐξέλιξις ὠδήγησε παντοῦ εἰς τὴν ἄρσιν τῆς πρωτογόνου κοινότητος τῶν ἀνθρώπων. Ὁ *Orpenheimer* ἀντιπαρέταξεν—ὡς

εἶχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ τονίσωμεν καὶ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς παρούσης πραγματείας — εἰς τὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν τὴν πολιτικὴν θεωρίαν. Κατ' αὐτὸν ἡ καταγωγὴ τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος καὶ κατ' ἀκολουθίαν αὐτῆς ταύτης τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας δὲν εἶναι ἐνδογενής, ἀλλ' εἶναι ἐξωγενής. Δὲν ὑπάρχει, κατ' αὐτόν, πρωτογενὲς οἰκονομικὸν φαινόμενον συσσωρεύσεως τοῦ πλούτου. Δὲν ὑπάρχει κοινωνικὴ ἀνισότης πηγάσασα ἐκ τῶν κόλπων λαοῦ τινος πρωτογενῶς καὶ ἄνευ πολιτικῆς ἐξωτερικῆς ἐπεμβάσεως. Τὴν κοινωνικὴν ἀνισότητα προεκάλεσε παντοῦ ἡ κατάκτησις λαοῦ τινος ὑπὸ ἄλλου. Ἡ θεωρία αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸν Saint-Simon, ἐν ᾧ ἡ ὑπὸ τοῦ Marx ἀναπτυχθεῖσα ἀντίθετος θεωρία, ἂν καὶ χαρακτηρίζεται ὡς συνδεομένη κυρίως πρὸς αὐτόν, εἶχεν ἤδη διατυπωθῆ ὑπὸ τοῦ Adam Smith. Ἡ θεωρία τοῦ Marx, παραληφθεῖσα ἐκ τῆς κλασσικῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, μετεβίβασεν εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν ἐπιστήμην ὁλόκληρον τὴν ἰδεολογίαν τοῦ ἄστου, ὃ ὁποῖος πράγματι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῆ, ὅτι ὑπῆρξεν ἄλλος τρόπος γενέσεως τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος πλὴν τοῦ προκληθέντος διὰ τῆς ἐνδογενοῦς οἰκονομικῆς ἀναδείξεως τῶν ἰσχυρῶν, ἐπιμελῶν, οἰκονόμων καὶ εὐπυῶν εἰς βάρος τῶν ἀδυνάτων, νωθρῶν, σπατάλων καὶ ἀνοήτων. Ἡ θεωρία ἀντιθέτως τοῦ Oppenheimer βασίζεται ἐπὶ τῆς ἰδεολογίας, ἡ ὁποία διέπει ἐν γένει τοὺς θεωρητικοὺς τῶν φυλῶν (Rassenideologer) καὶ ζητεῖ νὰ ἐξηγήσῃ—ὅπως ἔπραξε τοῦτο κυρίως ὁ L. Gumplowicz — ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νόμου τῆς σημειουμένης μεταξὺ τῶν φυλῶν ἐπιλογῆς. Τὸ ἀληθὲς εἶναι, ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Oppenheimer περὶ τῆς ἐξωγενοῦς καταγωγῆς τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος βασίζεται ἐπὶ σοβαρᾶς ἐπιστημονικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν πορίσμάτων τῆς ἐθνολογίας. Εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ γενικεύσωμεν μέχρι τοιοῦτου σημείου τὰ συμπεράσματα τῶν ἐρευνῶν τούτων, ὥστε νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς ἐξωγενοῦς καταγωγῆς τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος ὡς περὶ νόμου ἀπολύτου; Δὲν νομίζομεν, ὅτι ἔχομεν τὸ δικαίωμα νὰ προβῶμεν εἰς τοιαύτην γενίκευσιν, ἐφ' ὅσον ἐθνολόγοι τοῦ κύρους τῶν Schmidt καὶ Koppers ὑποστηρίζουν σήμερον ἀκόμη τὴν θεωρίαν περὶ ἐνδοφυλετικῆς καταγωγῆς τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος, χαρακτηρίζοντες μάλιστα τοὺς κτηνοτρόφους ὡς τὸν κύκλον ἐκείνον τῶν πρωτογόνων, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνεπτύχθη ἀφ' ἑαυτῆς ἡ διάκρισις τοῦ πλουσίου ἀπὸ τοῦ πτωχοῦ.

Ὁ θεσμὸς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας προσέλαβε τὴν κυριωτάτην αὐτοῦ μορφήν καὶ ἐγένετο ἡ βᾶσις ὁλοκλήρου οἰκονομικοῦ συστήματος ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς κεφαλαιοκρατίας. Ὁ φιλελευθερισμὸς καὶ ὁ ἀτομικισμὸς, ἐφ' ὧν βασίζεται τὸ καθεστῶς τοῦτο, προσέδωκαν εἰς τὸν θεσμόν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τὸ ἰδεολογικὸν ἐκείνο κῦρος, τοῦ ὁποίου ἐστερεῖτο οὗτος προηγουμένως. Πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν κλασσικῶν οἰκονομολόγων ἐπιχειρηθείσης θεμελιώσεως τοῦ φιλελευθερισμοῦ οὐδεμία θεωρητικὴ προσπάθεια δικαιώσεως τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας κατάρθωσε νὰ προαχθῆ εἰς πολιτικὴν ἰδεολογίαν. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐξαιρέσει τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις ἐτόνισε τὰ προτερήματα, ἅτινα διακρίνουν τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν ἀπὸ τοῦ κομμουνισμοῦ, καὶ τῶν Ῥωμαίων νομικῶν, οἵτινες, κατατάξαντες αὐτὴν εἰς τοὺς θεσμοὺς τοῦ jus gentium, ἠρκέσθησαν εἰς τὰ νὰ

θεωρήσουν τὴν θέσπισίν της ὀφειλομένην εἰς «naturalis ratio» ἢ εἰς θεϊαν πρόνοιαν, οὐδεμία ἄλλη προσπάθεια θεωρητικῆς θεμελιώσεως αὐτῆς ἐξεδηλώθη. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπεχείρησαν ταύτην κυρίως οἱ Hugo Grotius καὶ Thomas Hobbes. Ἀλλὰ καὶ ἡ προσπάθεια τούτων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ θεμελιώσῃ ἰδεολογίαν. Ὁ Grotius, ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου, λέγει ἀπλῶς, ὅτι ἡ προσβολὴ ξένης ἰδιοκτησίας δέον νὰ τιμωρῆται μόνον, ἐφ' ὅσον προστατεύεται αὕτη ὑπὸ τοῦ θετικοῦ δικαίου. Ἀπὸ ἀπόψεως φυσικοῦ δικαίου, δὲν γεννᾶται, κατ' αὐτόν, ζήτημα προστασίας τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Ὁ Hobbes τέλος ἀναγνωρίζει τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν μόνον ὡς ἀνάγκην. Ἡ προστασία της ἐπιβάλλεται, κατ' αὐτόν, μόνον διὰ τὸν λόγον, ὅτι δι' αὐτῆς ἀποφεύγεται ὁ πόλεμος πάντων κατὰ πάντων. Ὁ Φιλελευθερισμὸς λοιπὸν ὑπῆρξεν ὁ ἐπιχειρήσας τὴν ἀποτελεσματικὴν ἰδεολογικὴν θεμελίωσιν τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Ὁ θεσμὸς οὗτος ὡς ἰδέα ἐγεννήθη τὸ πρῶτον ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ ταυτιζομένου πρὸς αὐτόν ἀτομικισμοῦ. Ἐπόμενον ἦτο λοιπὸν νὰ στραφῇ πᾶσα ἄρνησις τοῦ θεσμοῦ τούτου συγχρόνως κατὰ τῆς φιλελευθέρως ἰδεολογίας. Τοιοῦτοτρόπως πᾶσαι αἱ ἐναντίον τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας στραφεῖσαι ἐπιθέσεις ὠρμήθησαν καὶ ὀρμῶνται ἀπὸ τῆς ἀντιθέτου ἀκριβῶς πρὸς τὸν Φιλελευθερισμὸν ἰδεολογίας, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Αἱ ἐπιθέσεις κατὰ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἤρξαντο ἐκδηλούμεναι πρὸ τῆς Μεγάλης Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, δηλαδὴ πρὸ τῆς πλήρους ἀναδείξεως τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος. Ἡ ἰδέα τῆς οἰκονομικῆς ἰσότητος εἶχεν ἐμπνεύσει ἤδη αὐτόν τοῦτον τὸν Βολταῖρον. Ὁ Helvetius προέβη πρῶτος εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ὑποστήριξιν τῆς ἰδέας ταύτης εἰς τὸ βιβλίον του «De l'Esprit». Ὁ Ρουσσώ ἐπρωχώρησε περισσότερον. Ἡ ἀρχὴ τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος ὀφείλεται, κατ' αὐτόν, εἰς τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν, τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξις ἀντιφάσκει πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Ὁ Mably τέλος εἰς τὸ ἔργον του «De la législation» ἐπιχειρεῖ τὴν πρώτην συστηματικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, χαρακτηρίζων ταύτην ὡς τὴν πηγὴν ἀπάντων τῶν κακῶν καὶ εὐαγγελιζόμενος τὴν κομμουνιστικὴν κοινωνίαν. Εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἀνωτέρω διανοουμένων ἀνήκουν καὶ οἱ Morelly καὶ Brissot.

Κατὰ τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν ἠκούσθη πρώτη ἡ φωνὴ τοῦ Ροβεσπιέρου στρεφομένη κατὰ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Ὡς διεπομένη ὑπὸ καθαρᾶς κομμουνιστικῆς ἰδεολογίας δέον νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ περὶ τὰ τέλη τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐκδηλωθεῖσα καὶ ἐγκαίρως ἀποκαλυφθεῖσα συνωμοσία τοῦ Babeuf. Ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ φίλου του καὶ συναγωνιστοῦ Buonarrotti μαθαίνομεν, ὅτι ἡ κίνησις τοῦ Babeuf, ἐπικρατοῦσα, θὰ κατήργει τὸ δικαίωμα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ θὰ ἐξήτει τὴν καταστροφὴν τῶν μεγαλοπόλεων καὶ τὴν ἀναβίωσιν τῆς ἀρχαίου ἀγροτικῆς κοινοκτημοσύνης. Μετὰ τὸν Babeuf ἐμφανίζεται ὡς στραφεῖσα κατὰ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἡ κίνησις τῶν ὀπαδῶν τοῦ St. Simon. Ὁ Saint-Simon, ἂν καὶ ἐξήτησε τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἐργατικῆς τάξεως, δὲν ἐδίδαξε τὴν κατάργησιν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ἀλλὰ περιορίσθη εἰς νὸ νὰ ζητήσῃ τὴν τροποποίησιν αὐτῆς. «Τὸ ἀτομικὸν

δικαίωμα τῆς ιδιοκτησίας», λέγει ὁ Saint - Simon, «δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεμελιωθῇ εἰ μὴ ἐπὶ τῆς κοινῆς καὶ γενικῆς χρησιμότητος τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ δικαιώματος τούτου, χρησιμότητος δυναμένης νὰ ποικίλλῃ ἀναλόγως τῶν ἐποχῶν». Ὁ μαθητὴς τοῦ Saint - Simon Bazard ἐπροχώρησε περισσότερο. Οὗτος ζητεῖ συγκεκριμένως τὴν κατάργησιν τοῦ θεσμοῦ τῆς κληρονομικῆς μεταβιβάσεως τοῦ δικαιώματος τῆς ιδιοκτησίας. Παράλληλως σχεδὸν πρὸς τὸν Bazard ἤσκησαν κριτικὴν κατὰ τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας ὁ Fourier καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Considérant. Τὸ ἰδανικόν, ὅπερ ἐνέπνευσε τὸν Fourier, ὑπῆρξεν ἡ ιδιόρρυθμος ἀγροτικὴ κοινότης, ἣν ὠνόμαζε «le Phalanstère», κοινότης, διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς ὁποίας δὲν θὰ κατηργεῖτο πάντως τελείως ἡ ἀτομικὴ ιδιοκτησία. Διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Blanqui ἐπιχειρηθείσης ἀναβιώσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ Babeuf προσλαμβάνει ἡ κατὰ τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας ἀρξαμένη κίνησις χαρακτῆρα βιαιότερον καὶ ριζικώτερον. Ὁ Blanqui ζητεῖ τὴν πλήρη κατάργησιν τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας.

Ἡ ἐν ἔτει 1839 γενομένη βιαία κατάπνιξις τῆς κινήσεως τοῦ Blanqui δὲν ἀνεχαίτισε τὴν κατὰ τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας κριτικὴν. Ἀπ' ἐναντίας μάλιστα: ἡ κριτικὴ αὕτη ἤρξατο λαμβάνουσα χαρακτῆρα συστηματικώτερον καὶ σοβαρώτερον. Καὶ ἐν πρώτοις σειρὰ ὀλόκληρος θρησκευτικῶς προσανατολισμένων διανοουμένων ἀκολουθούντων τὸ παράδειγμα τοῦ Lamennais ὑποστηρίζει τὸ ἀσυμβίβαστον τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ (Abbé Constant, Alph. Esquiros, C. Pecqueur, καὶ ἄλλοι). Τὴν σπουδαιότεραν ὁμῶς ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰ πνεύματα τῆς ἐποχῆς των ἤσκησαν ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὴν πέμπτην δεκαετηρίδα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος (δεκαετηρίδα, καθ' ἣν ἐγκαινιάζεται καὶ ἡ κοινωνικὴ ἐπανάστασις ἐν Εὐρώπῃ) τρεῖς διανοούμενοι: ὁ Cabet, ὁ Louis - Blanc καὶ ὁ Proudhon. Ὁ Cabet εὐαγγελίζεται τὸν οὐτοπικὸν «ἰκαρικόν» κομμουνισμόν καὶ ζητεῖ τὴν πλήρη ἄρσιν τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας. Χαρακτηριστικόν ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸν εἶναι κυρίως τοῦτο: ὅτι δὲν συνδυάζει τὴν ἄρσιν τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας πρὸς τὴν ἄρσιν τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογενείας, ὡς εἶχον πράξει ὁ ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Saint - Simon Enfantin καὶ ὁ Fourier. Ὁ Louis - Blanc, ὅστις μετέσχε καὶ τῆς ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Φεβρουαρίου 1848 προκυψάσης ἐν Γαλλίᾳ προσωρινῆς κυβερνήσεως, ἀσχεῖ τὴν κριτικὴν του κατὰ τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας, ὀρμώμενος ἀπὸ τῆς ἰδέας τοῦ κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ. Οὗτος ἀνήκει εἰς τοὺς ἐλαχίστους ἐκείνους Γάλλους σοσιαλιστάς, ὧν ἡ κατὰ τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας στρεφομένη κριτικὴ δὲν ὤρματο ἀπὸ ἀρχῶν ἀναρχικῶν. Ἐκτὸς τούτου δὲν ἐζήτησεν ὁ Louis - Blanc τὴν ἀπότομον κατάργησιν τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας, ἀλλ' ἠρκέσθη εἰς τὸ νὰ διδάξῃ τὴν κατάργησιν τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ καὶ τὴν κρατικὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐργασίας. Ἐκ τῆς ὀργανώσεως ταύτης ἠλπίζεν, ὅτι θὰ προέκυπτεν ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ἄρσις τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας καὶ ἡ συγκέντρωσις πάσης οἰκονομικῆς ἐξουσίας εἰς χεῖρας τοῦ κράτους, ὅπερ θὰ μετεβάλλετο τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸν μόνον κύριον τῆς παραγωγῆς. Ἀνάλογον θεωρίαν περὶ βαθμιαίας ἄρσεως τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας ἐδίδαξεν ὁ περὶ τὴν αὐτὴν

ἔποχην ἀναδειχθεὶς καὶ μάλιστα ὡς ἀντίπαλος τοῦ Louis - Blanc ἐμφανισθεὶς Proudhon. Ἀντιθέτως πρὸς τὸν Louis - Blanc, συνδυάζει οὗτος τὴν ἄρνησιν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας πρὸς τὴν ἄρνησιν τοῦ κράτους. Ἐὰν καὶ ἐδίδαξεν ὅμως, ὅτι ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία εἶναι κλοπὴ, δὲν ζητεῖ τὴν ἀπότομον κατάργησίν της, ἀλλ' ἀναμένει τὴν ἄρσιν της ἐκ τῆς ἰδιορρύθμου ὀργανώσεως τῆς πίστεως, ἣν ἐπρότεινεν, ὀργανώσεως οὐχὶ κρατικῆς, ἀλλὰ κοινοτικῆς λαϊκῆς προελεύσεως. Οὐδὲ πρὸς τὸν πλήρη κομμουνισμόν καταλήγει ὁ Proudhon ἄλλως τε, ἀλλὰ ζητεῖ—χωρὶς νὰ ὀρίξη τοῦτο εὐκρινῶς—νὰ κατασκευάσῃ ὀλόκληρον νέον κόσμον μεταξὺ ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ κοινοκτημοσύνης. Ἀνάλογόν τινα θεωρίαν ἐδίδαξε δεκαετηρίδας ὀλοκλήρους μετὰ ταῦτα ὁ ἐπιχειρήσας ἐν Γερμανίᾳ τὴν ἀναγέννησιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Proudhon Gustav Landauer.

Εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Proudhon, καθ' ἣν ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία εἶνε κλοπὴ, ἀντιτάχθη ἡ τὸν τίτλον τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ ὑπὲρ ἑαυτῆς διεκδικούσα θεωρία τοῦ Μαρκ. Πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τούτου εἶχε βεβαίως ἀρχίσει καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἡ κριτικὴ κατὰ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν κόλπων τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας, ἡ ὁποία κακῶς θεωρεῖται ὡς κατ' ἀνάγκην συνδεδεμένη πρὸς τὰς ἀξίας τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας, ἐπήγασεν ὁ γερμανικὸς σοσιαλισμὸς. Ἡ διδασκαλία τοῦ Heine, ἐνὸς τῶν μεγάλων ἀντιπροσώπων τῆς γερμανικῆς ἰδεοκρατίας, μαρτυρεῖ σαφῶς περὶ τοῦ συμβιβαστοῦ μεταξὺ σοσιαλισμοῦ καὶ ἰδεαλισμοῦ. Ὁ κρατικὸς σοσιαλισμὸς τοῦ παραλλήλως πρὸς τὸν Μαρκ ἀναδειχθέντος πρώτου ὀργανωτοῦ τῶν ἐργατικῶν τάξεων ἐν Γερμανίᾳ Φερδινάνδου Lassalle ἀνάγεται, δύναται τις εἰπεῖν, ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν Heine. Πάντως ἡ μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Μαρκ γενομένη κριτικὴ κατὰ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας—κριτικὴ, ἣτις συνδέεται κυρίως πρὸς τὰ ἠνόματα τῶν Hess, Grün καὶ Weitzling—δὲν ἐμφανίζει ἐξαιρετικὴν τινα πρωτοτυπίαν ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐν Γαλλίᾳ ἀναπτυχθέντα συστήματα. Πρῶτος ὁ Μαρκ μετέθεσε τὴν κριτικὴν ἐπὶ νέου ἐδάφους. Ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία δὲν ἀποτελεῖ, κατ' αὐτόν, κλοπὴν, τὸ δὲ πρόβλημα τῆς ὑπάρξεώς της δὲν χρήζει ἠθικῆς ἀντιμετωπίσεως. Ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Μαρκ, ὡς καὶ κατὰ τὸν Engels καὶ τοὺς πλείστους τῶν Μαρξιστῶν, ἀνάγκην τῆς ἐξελίξεως, ἀνάγκην, ἣτις θέλει ὑπερνικηθῆ μετὰ τὴν σειρὰν της ὑπ' αὐτῆς ταύτης τῆς ἀναγκαίως συντελουμένης ἐξελίξεως. Ὀλόκληρος ἡ θεωρία τοῦ Μαρκ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐξέλιξιν ταύτην διατυποῦται εἰς τὰς ἐξῆς περιφήμους φράσεις: «Ὁ προκύπτων ἐκ τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ τρόπου παραγωγῆς κεφαλαιοκρατικὸς τρόπος κτήσεως τῶν ἀγαθῶν, δηλαδή ἡ κεφαλαιοκρατικὴ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ἄρνησιν τῆς ἐπὶ ἰδίας ἐργασίας βασιζομένης ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Ἡ κεφαλαιοκρατικὴ ὅμως παραγωγή γεννᾷ μετὰ τὴν ἀναγκαιότητα φυσικῆς διαδικασίας τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἄρνησιν. Πρόκειται περὶ τῆς ἀρνήσεως τῆς (πρώτης) ἀρνήσεως. Αὕτη ἐπαναφέρει εἰς τὴν ζωὴν οὐχὶ τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ ἰδίας ἐργασίας βασιζομένην ἰδιοκτησίαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κατορθωμάτων τῆς κεφαλαιοκρατικῆς περιόδου: τῆς συνεργασίας καὶ τῆς κοινοκτημοσύνης ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἐπὶ τῶν δι' αὐτῆς ταύτης τῆς ἐργασίας παραγομένων μέσων τῆς παραγωγῆς».

Ἐπὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἀντιμετώπισεν ὁ Μ a r x τὸ πρόβλημα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ἐβασίσθησαν καὶ οἱ κυριώτεροι τῶν ἡγετῶν τῆς Ρωσικῆς Ἐπαναστάσεως, πρωτοστατοῦντος αὐτοῦ τούτου τοῦ L e n i n. Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς παλαιότερους καὶ συγχρόνους πρὸς τὸν Μ a r x Ρώσους κριτικούς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, πρὸς τοὺς Β a k u n i n καὶ Κ r a p o t - k i n — οἵτινες, ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν ἐζήτησαν τὴν πλήρη κατάργησιν ταύτης, προέβησαν εἰς ἠθικὴν κυρίως ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος τῆς ὑπάρξεώς της, — ὁ L e n i n καὶ οἱ κυριώτεροι Ρῶσοι ἐπαναστάται ἠσκησαν τὴν κριτικὴν των, βασισθέντες ἐπὶ τῆς περὶ ἐξελίξεως θεωρίας τοῦ Μ a r x. Αὕτη ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερον ἀποτελοῦσα τὴν θεωρίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας κυρίως ὀρμᾶται ἡ κατὰ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας στρεφομένη κριτικὴ.

Εἰς τὰς φράσεις τοῦ Μ a r x, αἱ ἐμνημονεύσαμεν ἄνωτέρω, λέγεται, ὅτι ἡ ἄρνησις τῆς ὑπὸ τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς ἰσχυροῦσης ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας θέλει βασισθῆ ἐπὶ τῶν κατακτήσεων αὐτῆς ταύτης τῆς κεφαλαιοκρατικῆς περιόδου. Τίνες εἶναι αἱ κατακτήσεις αὗται τῆς κεφαλαιοκρατικῆς περιόδου, αἵτινες ὀδηγοῦν πρὸς τὴν ἄρνησιν αὐτοῦ τούτου τοῦ πνεύματος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκπορεύονται, δηλαδὴ τοῦ πνεύματος τῆς κεφαλαιοκρατίας καὶ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας; Ὁ Μ a r x, ὁμιλῶν περὶ τῶν κατακτήσεων τούτων, ἐννοεῖ τοὺς πάσης φύσεως συνδέσμους κεφαλαίων, ὑπὸ τοὺς ὁποίους καθίσταται τὸ κεφάλαιον ἄνώνυμον καὶ αἴρεται βαθμιαίως ἡ δύναμις τοῦ ἀτόμου. Εὕρισκόμεθα λοιπὸν εἰς τὴν μεταβατικὴν ἐκείνην περίοδον, καθ' ἣν ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία θέλει ἐκτοπισθῆ ὑπὸ τῆς κοινοτικῆς ἰδιοκτησίας; Ἡ Ρωσικὴ Ἐπανάστασις καὶ ἡ ἐκ τῆς ἐπιτυχοῦς ἐκβάσεως αὐτῆς προκύψασα κατάστασις ὠδήγησε πράγματι εἰς ἄρσιν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ εἰς ἴδρυσιν τῆς ὀργανωμένης καὶ δὴ κρατικῶς ὀργανωμένης οἰκονομίας, χωρὶς εἰς τὴν μετατροπὴν ταύτην νὰ ὠδήγησεν ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ἐξέλιξις τῆς κεφαλαιοκρατικῆς οἰκονομίας, ἡ ὁποία ἐν Ρωσίᾳ ἦτο, ὡς γνωστόν, ἐλάχιστα ἀνεπτυγμένη. Διαψεύδει ἄρα γε ἡ πραγματικότης αὕτη τὴν θεωρίαν τοῦ Μ a r x; Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἀπαντήσῃ τις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο. Οὔτε εἶναι ὁμως καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ ἀναγκαῖα ἡ ἀπάντησις. Εἶναι ἀδιάφορον, εἰάν ὁ σημειούμενος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας κλονισμὸς τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ὀφείλεται εἰς τὴν ἀναγκαίαν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων ἢ εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐξέλιξιν τῶν πνευμάτων. Γεγονὸς εἶναι πάντως, ὅτι ὁ κλονισμὸς οὗτος ἐσημειώθη. Καὶ ἐρωτᾶται—αὐτὸ εἶναι τὸ ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα ἀμέσως:—τί σημαίνει ὁ κλονισμὸς οὗτος; Προσιωνίζεται ἄρα γε οὗτος πράγματι τὸ τέλος τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν καὶ τοῦ ἀτομικισμοῦ;

42.—Ἡ ἀνθρωπότης ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τῆς οἰκονομικῆς τῆς συγκροτήσεως δίδει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι διέρχεται πράγματι περίοδον μεταβατικὴν. Ἡ μεταβατικότης αὕτη σημαίνει ὅπωςδήποτε κρίσιν, ἀδιάφορον, εἰάν ἄλλους μὲν πληροῖ ἀπογοητεύσεως, ἄλλων δὲ ἀναπτέρωνει τὰς ἐλπίδας. Ἡ ἀνθρωπότης ἔχει διαιρεθῆ εἰς δύο μεγάλα στρατόπεδα. Εἶναι ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος ἐμφανίζει

τὰς κοινωνικὰς ἀντιθέσεις ὑπὸ πρῶτον παγκόσμιον. Ἐφ' ὅτου — καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο χρησιμοποιοῦμεν τὴν φρασεολογίαν τῶν Marx καὶ Engels — ἡ μεγάλη βιομηχανία «ἐδημιούργησε τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν» (καὶ ἐδημιούργησε ταύτην, διότι «ἐξήρτησε τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν καὶ τῶν ἀπαρτιζόντων ταῦτα ἀτόμων ἀπὸ τοῦ κόσμου ὀλοκλήρου», διαλύσασα «τὴν φυσικὴν ἀποκλειστικότητα τῶν ἐθνῶν»),¹ ἀφ' ὅτου ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς διεθνοῦς καὶ δὴ πανοικουμενικῆς κυκλοφορίας τῶν προϊόντων τῆς ἐργασίας του, διὰ τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, κατέστη πράγματι φορεὺς συνειδήσεως παγκοσμίου, αἱ ἀντιθέσεις, αἵτινες διέπουν τὴν κοινωνίαν, ἔπαυσαν διέπουναι τοπικῶς περιορισμένας κοινωνίας καὶ κατέστησαν ἀντιθέσεις παγκόσμιαι. Καὶ ἐὰν ὑπάρχουν ἀκόμη χώραι, αἱ ὁποῖαι, λόγῳ τῆς προκεφαλαιοκρατικῆς τῶν ὀργανώσεως δὲν συμμερίζονται τὰς προερχομένας ἐκ τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος ἀντιθέσεις — καὶ τοῦτο ἰσχύει κυρίως ἐν σχέσει πρὸς ἀποικίας τινὰς καὶ κτήσεις, ὡς καὶ ἐν σχέσει πρὸς αὐτοτελῆ κράτη, ὡς ἡ Ἀβυσσηνία, ὅπου ἡ ἐργασία δὲν ἐμφανίζεται ἀκόμη κεφαλαιοκρατικῶς ὀργανωμένη καὶ ἐξακολουθεῖ διεπομένη ὑπὸ συστημάτων προκεφαλαιοκρατικῶν, ὅπως εἶναι τὸ σύστημα τῆς ἀναγκαστικῆς ἐργασίας —, καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς χώρας ἡ κεφαλαιοκρατικὴ ἐξέλιξις τῆς οἰκονομίας κατακτᾷ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἔδαφος περισσότερον. Ἡ καταναλωτικὴ ἰδίᾳ ἀγορὰ τῶν ἀποικιῶν καὶ κτήσεων ἀποτελεῖ πλέον ἀναπόσπαστον τμῆμα τῆς κεφαλαιοκρατικῶς ὀργανωμένης παγκοσμίου καταναλωτικῆς ἀγορᾶς ἢ — ὅπως θὰ ἔλεγον οἱ Marx καὶ Engels — τῆς ἀναρχομένης παγκοσμίου κεφαλαιοκρατικῆς ἀγορᾶς. Αἱ ἀντιθέσεις λοιπόν, εἰς τὴν γένεσιν τῶν ὁποίων ὠδήγησε τὸ ἀστικὸν καὶ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς, εἶναι ἀντιθέσεις παγκόσμιαι. Κυρίως πρόκειται περὶ τῆς θεμελιώδους ἀντιθέσεως μεταξὺ προλεταριακῆς καὶ ἀστικῆς, μεταξὺ σοσιαλιστικῆς καὶ φιλελευθέρως συνειδήσεως. Καὶ ἐρωτᾶται ἤδη: ἡ ἀντίθεσις αὕτη σημαίνει ἄρα γε καὶ ἀντίθεσιν μεταξὺ κοινωνισμοῦ καὶ ἀτομικισμοῦ; Ἀποτελεῖ ὁ σοσιαλισμὸς ὁπωσδήποτε τὸν ἀντίποδα τοῦ ἀτομικισμοῦ; Πραγματοποιουμένου τοῦ σοσιαλιστικοῦ ιδεώδους, θὰ ἀρθῇ πλήρως ὁ ἀτομικισμὸς ὡς ἀρχὴ τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως;

43. — Ἡ φρασεολογία τῆς καθημερινῆς ζωῆς, βασιζομένη ἐπὶ τῶν θεωρητικῶν διατυπώσεων τῶν πλείστων, οἱ ὁποῖοι ἀντιμετώπισαν μέ-

1) Marx καὶ Engels, Deutsche Ideologie, ἐν «Marx-Engels-Archiv», Frankfurt, I. Band, σ. 281.

χει τοῦδε τὰ ἀνωτέρω προβλήματα, ἀντιπαρατάσσει τὸν σοσιαλισμὸν εἰς τὸν ἀτομικισμόν. Τοῦτο μάλιστα θεωρεῖται συνήθως αὐτονόητον. Ὁ Heinrich Dietzel, ὁ ὁποῖος συνέγραψε τὴν κλασσικωτέραν, δύναται τις εἰπεῖν, περὶ ἀτομικισμοῦ πραγματείαν¹, ἐμφανίζεται νιοθετῶν πλήρως τὰς παραδοθείσας εἰς ἡμᾶς διατυπώσεις τῶν παλαιοτέρων καὶ ἀντιπαρατάσσει ὡσαύτως ἀπολύτως τὸν ἀτομικισμόν πρὸς τὸν σοσιαλισμόν. Ὁ σοσιαλισμὸς σημαίνει διὰ τὸν Dietzel ὅ,τι ἐσημαίνει καὶ διὰ τὸν P. Leroux, δηλαδή τὴν κατεύθυνσιν ἐκείνην, ἣ ὁποία ἀπαιτεῖ, ὥπως θυσιάζηται τὸ ἄτομον εἰς τὸν βωμὸν τοῦ συνόλου ἐκείνου, ὅπερ ὀνομάζεται κοινωνία. Ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι, κατὰ τὸν Dietzel, ὅπως ἦτο καὶ κατὰ τὸν Schäffle, ταυτόσημος πρὸς τὸν «Ἀντι-ἀτομικισμόν».

Ὁ κοινωνιολόγος Leopold von Wiese, ὁ ἰδρυτὴς τῆς λεγομένης θεωρίας περὶ τῶν σχέσεων, κρίνων τὸν τρόπον, καθ' ὃν προβαίνει ὁ Dietzel εἰς τὴν ἀπόλυτον διάκρισιν μεταξὺ ἀτομικισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ, παρατηρεῖ ὀρθῶς, ὅτι ἡ διάκρισις αὕτη πρὸς οὐδεμίαν πραγματικότητα ἀνταποκρίνεται καὶ τονίζει ἐπιγραμματικῶς: «οὐδὲν ὑπάρχει τὸ μόνον ὡς ἄτομον καὶ οὐδὲν τὸ μόνον ὡς κοινωνία ἰσχυρόν».² Ἡ ἀποψις αὕτη, ἣτις ὀφείλεται εἰς τὸν λόγον, ὅτι ὁ Leopold von Wiese ἀρνεῖται κατ' ἀρχὴν τὸ θεμετιὸν τῆς ἀντιθετικῆς ἐν γένει σκέψεως, συμπίπτει ὡς τοιαύτη καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ εἰδικοῦ λόγου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέκυψε, πρὸς τὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα δέον ὀπωσδήποτε νὰ καταλήξῃ ἡ ὁδός, τὴν ὁποῖαν ἐχαράξαμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος περὶ τῆς σχέσεως κοινωνίας καὶ ἀτόμου. Ἐξετάζοντες ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφαλαίου τὸ πρόβλημα τοῦτο, εἵπομεν, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἱστορικὸν φαινόμενον καὶ κατ' ἀκολουθίαν πρᾶξις κοινωνικὴ (καὶ ταυτίζομεν τὸ ἱστορικὸν φαινόμενον πρὸς τὴν κοινωνικὴν πρᾶξιν, διότι ἱστορία ἔξω τῆς κοινωνίας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ), τῆς ὁποίας τὰ συστατικὰ στοιχεῖα, δηλαδή τὰ συστατικὰ νοήματα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναχθοῦν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἰς τύπους, εἰς γενικὰς ἐννοίας. Τί σημαίνει τοῦτο; Δεδομένου, ὅτι εἰς τύ-

1) H. Dietzel, Artikel «Individualismus», ἐν: Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Τὸ ἄρθρον ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν τρίτην ἐκδοσιν, ἀνεκτυλώθη δὲ καὶ εἰς τὴν τελευταίαν ἐκδοσιν, τροποποιηθὲν ἐλάχιστα.

2) Πρὸβλ. Leopold von Wiese, Dietzels «Individualismus», ἐν: Kölner Vierteljahrshefte für Sozialwissenschaften, 2. Jahrg., Heft I., σ. 54 κ. ἑ.

πους καὶ γενικὰς ἐννοίας δὲν ἀνάγεται εἰ μὴ ὅ,τι ἐμφανίζεται καὶ εἰς τὴν πραγματικότητα ἐπαναλαμβανόμενον, δηλαδή ὅ,τι δὲν ἀποτελεῖ ἀπόλυτον ἀτομικότητα, ἢ ἀνωτέρω παρατήρησις σημαίνει, ὅτι πᾶν ἱστορικὸν φαινόμενον προϋποθέτει κοινωνικότητα καὶ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ἱστορικὴ πράξις ὀφειλομένη εἰς ἀπολύτως ἀτομικὸν νόημα. Τὸ ἀπόλυτον ἄτομον ὑπάρχει μόνον κατ' ἀφαίρεσιν καὶ ὄχι εἰς τὴν πραγματικότητα. Καὶ ἡ ἀτομικωτέρα τῶν πράξεων, καὶ τὸ μεγαλύτερον καὶ πρωτοτυπότερον ἀριστούργημα τῆς τέχνης, περιέχει (εἰς ἐλάχιστον βεβαίως βαθμὸν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς κοινὰς πράξεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς) ποσότητά τινα τυπικῶν, δηλαδή κοινωνικῶν νοημάτων, νοημάτων ἐστερημένων ἀπολύτου ἀτομικότητος. Δι' αὐτῶν μάλιστα ἀκριβῶς τῶν νοημάτων, τὰ ὅποια—ἐστερημένα ἀπολύτου ἀτομικότητος—ἀνατυποῦνται εἰς τὴν συνείδησίν μας καὶ συλλαμβάνονται ὑπ' αὐτῆς, ἐπικοινωνοῦμεν ἡμεῖς οἱ κοινοὶ θνητοὶ πρὸς ὅ,τι ἐμφανίζεται ὡς πράξις μεγάλη, ὡς ἔργον αἰώνιον. Τὸ ἀριστούργημα ὀφείλει συνήθως τὴν ἱστορικὴν του ἰσχὺν ὄχι εἰς τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν, τὸ ὅποϊον συνιστᾷ ἀκριβῶς τὴν οὐσίαν του, ἀλλ' εἰς ἐκεῖνο, ὑπὸ τοῦ ὁποίου τυχαίως μόνον χαρακτηρίζεται, εἰς τὰ τυπικὰ στοιχεῖα τῆς ἐμφανίσεώς του, εἰς τὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἐπαναλαμβάνονται καὶ εἰς ἄλλας ἐμφανίσεις τῆς ἱστορικῆς ζωῆς. Λογικῶς τοῦλάχιστον—(καὶ τονίζομεν τὴν λέξιν «λογικῶς», διότι δὲν ὀμιλοῦμεν ἐνταῦθα περὶ τῆς βαθυτέρας διαισθήσεως ἐκεῖνου, ὅστις καὶ τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν εἶναι δυνατόν νὰ συλλάβῃ εἰς τὴν ἐμφάνισιν ἀριστουργήματός τινος)—λογικῶς δὲν νοεῖται π.χ. ἔργον τι τῆς τέχνης εἰ μὴ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν στοιχείων, τὰ ὅποια ἐπαναλαμβάνονται τυπικῶς καὶ εἰς ἄλλα ἔργα τέχνης, δηλαδή ἐπὶ τῇ βάσει τῶν στοιχείων, δι' ὧν κατατάσσεται τοῦτο εἰς ὀρισμένην σχολὴν καὶ τὰ ὅποια κατὰ βάθος δὲν συνιστοῦν τὴν ἀτομικότητά του.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω ζητοῦμεν νὰ τονίσωμεν κυρίως τοῦτο: ὅτι ἡ ἱστορικὴ ζωὴ διέπεται ὑπὸ στοιχείων κατ' ἔξοχὴν τυπικῶν καὶ—ὅπερ τὸ αὐτὸ—κοινωνικῶν. Καὶ τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν προβάλλει ἱστορικῶς μόνον, ἐφ' ὅσον προσλαμβάνει καὶ στοιχεῖα τυπικά, δηλαδή ἐφ' ὅσον προσλαμβάνει κοινωνικὴν μορφήν. Ἡ ἱστορικὴ πραγματικότης δὲν γνωρίζει τὴν ἀντίθεσιν ἀτόμου καὶ κοινωνίας, ὅπως φαντάζεται τὴν ἀντίθεσιν ταύτην ἡ θεωρία. Αἱ συνιστώσαι τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα πράξεις δὲν εἶναι ἀπλαῖ, ἀλλ' εἶναι πολύπλοκοι καὶ σύνθετοι. Δὲν ὑπάρχει πράξις ἀπολύτως ἀτομικὴ, δηλαδή πράξις ἁπλοῦς, τῆς ὁποίας τὰ συστατικὰ νοήματα εἶναι ἀπλοῦς.

εἰς ἄκρον ἀπολύτως ἀτομικά. Τοιαύτη προᾶξις ὑπῆρξεν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου μόνον μία: ἡ προᾶξις, δι' ἧς ἐδημιουργήθη ἀκριβῶς ὁ κόσμος. Δι' αὐτὸν ὅμως ἀκριβῶς τὸν λόγον δὲν εἶναι ἡ προᾶξις αὕτη καὶ νοητή. Καὶ ἀντιστρόφως: δὲν ὑπάρχει προᾶξις ἀπολύτως κοινωνική, δηλαδή προᾶξις, ἧς τὰ συστατικὰ νοήματα εἶναι ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἀπολύτως τυπικά. Καὶ ὁ τελευταῖος τῶν ἀνθρώπων θὰ προσδώσῃ εἰς τὴν προᾶξιν του καὶ κατὰ τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν διότι καὶ τοῦ κοινοτέρου ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ χρησιμεύει εἰς ὠρισμένους—ἔστω καὶ ὀλίγους—στιγμὰς ὡς κατοικία τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀντίθεσις λοιπὸν μεταξὺ κοινωνικότητος καὶ ἀπολύτου ἀτομικότητος δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν πραγματικότητα ὡς ἀντίθεσις, δι' ἧς, προβάλλοντος τοῦ ἀτομικοῦ ἐξαφανίζεται πλήρως ἡ κοινωνικότης, ἢ προβαλλούσης τῆς κοινωνικότητος, ἐξαφανίζεται πλήρως τὸ ἀτομικόν. Οἱ δύο πόλοι τῆς κοινωνικότητος καὶ τοῦ ἀτόμου ὑπάρχουν βεβαίως καὶ προσδιορίζουν μάλιστα τὴν ἱστορικὴν ζωὴν. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ προσδιορίζουν ταύτην οὐχὶ ἀντιτεθέμενοι πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ συντιθέμενοι εἰς πολὺπλοκα ἐσωτερικῶς συστήματα ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν.

Τὰ ἀνωτέρω ὅμως, δι' ὧν ἐμφανιζόμεθα ἐν μέρει συμφωνοῦντες πρὸς τὰς παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς βάρος τοῦ Dietzel ὁ Leopold von Wiese, ὁδηγοῦν ἀράγε κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀντίθεσις μεταξὺ ἀτομικισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ δὲν ὑπάρχει; Δὲν νομίζομεν, ὅτι δικαιούμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν τοιοῦτον τι. Ὅταν ἀντιπαρατάσσωμεν πρὸς ἀλλήλας τὰς ἐννοίας τοῦ ἀτομικισμοῦ καὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ, δὲν ἀντιπαρατάσσομεν (ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει: δὲν πρέπει νὰ ἀντιπαρατάσσωμεν) δύο ἀντιθέτους πρὸς ἀλλήλας πραγματικότητας. Πραγματικότης ἱστορικὴ βασιζομένη ἀπλῶς καὶ μόνον ἐπὶ ἀπολύτως ἀτομικῶν νοημάτων δὲν ὑπάρχει, ὅπως δὲν ὑπῆρξε μέχρι τοῦδε καὶ οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ πραγματικότης ἱστορικὴ βασιζομένη ἀπολύτως ἐπὶ τυπικῶν καὶ κοινωνικῶν νοημάτων. Δὲν πρόκειται ὅμως περὶ αὐτοῦ. Ἀντιπαρατάσσοντες τὸν ἀτομικισμὸν εἰς τὸν σοσιαλισμὸν, ἀντιπαρατάσσομεν οὐχὶ πραγματικότητας, ἀλλὰ δύο ἀντιθέτους πρὸς ἀλλήλας ἠθικὰς ἀπαιτήσεις, ἰδεολογίας. Καὶ τοῦτο διαφέρει θεμελιωδῶς ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἐπεχειρήσαμεν νὰ ἀποκρούσωμεν ἀνωτέρω.

43.— Ἄς ἐπιστρέψωμεν λοιπὸν πάλιν εἰς τὸν Dietzel. Ὅσα ἰσχυρίζεται εἰς ἀντίκρουσιν τούτου ὁ Leopold von Wiese—ἀν καὶ εἶναι αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὀρθὰ—δὲν προσβάλλ-

λουν ἐν τούτοις πλήρως τὴν ὑπὸ τοῦ Dietzel ἐπιχειρηθεῖσαν διάκρισιν μεταξὺ ἀτομικισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ.

Ἐφ' ὅσον ἡ διάκρισις αὕτη ἀποβλέπει μόνον εἰς τὸ νὰ ἀντιπαρταξῆται πρὸς ἀλλήλας δύο ἠθικὰς ἀπλῶς ἀρχάς, εἶναι δεδικαιολογημένη καὶ ὀρθή. Ἀτομικισμὸς εἶναι ἡ ἰδεολογία ἐκείνη, δι' ἧς ζητεῖται, ὅπως τὸ κοινωνικὸν σύνολον ἐξυπηρετῆται πλήρως τὸ συμφέρον τοῦ μεμονωμένου ἀτόμου. Σοσιαλισμὸς εἶναι ἀντιθέτως ἡ ἰδεολογία ἐκείνη, δι' ἧς ζητεῖται, ὅπως τὸ συμφέρον τοῦ ἀτόμου θυσιάζεται εἰς τὸν βωμὸν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ὁ ἀτομικισμὸς λέγει: τὸ κοινωνικὸν σύνολον ὑπάρχει μόνον χάριν τοῦ ἀτόμου. Ὁ σοσιαλισμὸς ἰσχυρίζεται τὸ ἀντίθετον, δηλαδή ὅτι τὸ ἄτομον ὑπάρχει—ἢ μᾶλλον: δέον νὰ ὑπάρχη—μόνον χάριν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Τὸ ὅτι αἱ δύο αὗται ἀντίθετοι πρὸς ἀλλήλας ἰδεολογίαι ὑπάρχουν, δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀμφισβητηθῆ. Ἡ ἱστορία τοῦ πνεύματος ἀποτελεῖ ἐν πολλοῖς—καὶ δὴ οὐχὶ μόνον ἐν τῇ νεωτέρᾳ αὐτῆς φάσει, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς ταύτης τῆς ἀρχαιότητος, ἐν πάσῃ περιπτώσει τῆς ἑλληνικῆς—ἐκδήλωσιν τῆς ὑπάρξεως τῶν δύο ἀντιθέτων τούτων ἠθικῶν ἀρχῶν. Ὁ ἀγὼν τοῦ Πλάτωνος κατὰ τῶν σοφιστῶν (οἱ ὅποιοι ἐξεπροσώπουν τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀτομικισμοῦ καὶ ἐθεώρουν τὸν ἄνθρωπον, τὸ μεμονωμένον ἄτομον ὡς τὸ μέτρον πάντων τῶν πραγμάτων) ἀπετέλεσε τὴν πρώτην καθαρὰν ἀποκρυστάλλωσιν τῆς ἰδεολογικῆς ταύτης ἀντιθέσεως.

Ἦδη ὁμως γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: Ἡ ἠθικὴ ἀντίθεσις μεταξὺ ἀτομικισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ συμπίπτει ἄρα γε πλήρως πρὸς τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ ἀτομικισμοῦ ἢ φιλελευθερισμοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ σοσιαλισμοῦ ἢ κομμουνισμοῦ ἀφ' ἑτέρου ὡς πολιτικῶν ἰδεολογιῶν, δηλαδή ὅπως ἐμφανίζονται εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς ἐποχῆς μας; Θέτοντες τὸ ἐρώτημα τοῦτο, ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ ἐρώτημα, τὸ ὅποιον εἶχομεν θέσει καὶ ἀνωτέρω: Τί σημαίνει ὁ κλονισμὸς, τὸν ὅποιον ὑφίσταται τὸ κρατοῦν σήμερον οἰκονομικὸν καὶ κοινωνικὸν καθεστῶς; Προσιωνίζεται ἄρα γε ὁ κλονισμὸς οὗτος τὸ τέλος τοῦ ἀτομικισμοῦ; Ὁ σοσιαλισμὸς καὶ ὁ κομμουνισμὸς, ὅπως ἐμφανίζονται οὗτοι σήμερον, σημαίνουν ἄρα γε πράγματι τὴν ἰδεολογικὴν ἄρνησιν τοῦ ἀτομικισμοῦ;

Ἄς ἴδωμεν, πῶς ἀπαντᾷ εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ὁ Dietzel. Οὗτος προβαίνει εἰς διάκρισιν μεταξὺ σοσιαλισμοῦ καὶ κομμουνισμοῦ διάφορον ἐν πολλοῖς ἐκείνης, ἡ ὁποία γίνεται συνήθως. Ἀντιθέτως π.χ. πρὸς τὸν Karl Diehl, ὅστις ἠσχολήθη ὡσαύτως εἰδικῶς περὶ τὸ πρόβλημα τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ, ὁ Dietzel προβαίνει εἰς διάκρισιν τούτων ἀπ' ἀλλήλων οὐχὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πρακτικῶν σκο-

πῶν καὶ τοῦ προγράμματος, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἐμφανίζονται, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς, ἀπὸ τῆς ὁποίας ὁρμῶνται. Τὸ ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον δέον, κατὰ τὸν Dietzel, νὰ τεθῆ εἶναι τοῦτο : τίς εἶναι ἡ ἀρχή, ἀπὸ τῆς ὁποίας ὁρμῶνται ὁ σοσιαλισμὸς καὶ ὁ κομμουνισμὸς ; Ὁρμῶνται ἐκ τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν τὸ σύνολον ὑπάρχει χάριν τοῦ ἀτόμου, ἢ ἐκ τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν τὸ ἄτομον ὑπάρχει μόνον χάριν τοῦ συνόλου ; Καὶ ἀπαντᾷ ὁ Dietzel εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, θεωρῶν τὴν κατεύθυνσιν τῶν πλείστων σοσιαλιστικῶν συστημάτων ταυτιζομένην πρὸς τὰ συστήματα τοῦ κομμουνισμοῦ. Ἐξαιρέσει ἐλαχίστων συστημάτων, ὡς τὰ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Campanella, τοῦ Fichte καὶ τοῦ Rodbertus, πάντα τὰ ἄλλα συστήματα, ἅτινα ἐμφανίζονται ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ σοσιαλισμοῦ, δὲν διέπονται πράγματι ὑπὸ τῆς σοσιαλιστικῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν τὸ ἄτομον δέον νὰ ὑπάρχη μόνον χάριν τῆς κοινωνίας, ἀλλ' ὁρμῶνται ἐκ τῆς ἀρχῆς, ἐξ ἧς ὁρμάται ὁ κομμουνισμὸς, δηλαδή ἐκ τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν ἡ κοινωνία, τὸ σύνολον δέον νὰ ὑπάρχη μόνον πρὸς ἑξασφάλισιν τῆς εὐημερίας τῶν ἀπαρτιζόντων τοῦτο ἀτόμων. Ὁ φιλελευθερισμὸς διακρίνεται ἀπὸ τοῦ κομμουνισμοῦ μόνον ὡς πρὸς τὸ ἐξῆς σημεῖον : ὅτι δὲν φθάνει μέχρι τῆς «égalité de fait», τὴν ὁποίαν ζητεῖ ὁ ὠσαύτως ἀπὸ τοῦ ἀτομικισμοῦ ὁρμώμενος κομμουνισμὸς, ἀλλ' ἀρκεῖται εἰς τὴν «égalité de droit». Ἡ διαφορὰ αὕτη, ἡ ὁποία ἔχει βεβαίως εἰς τὴν πρακτικὴν πολιτικὴν ζωὴν σπουδαιοτάτην σημασίαν, δὲν συνιστᾷ πάντως ἠθικὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ φιλελευθερισμοῦ καὶ κομμουνισμοῦ. Ἠθικῶς ὁρμῶνται ἀμφοτέρωθεν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς : ἐκ τοῦ ἀτομικισμοῦ. Τὰ πλεῖστα τῶν σοσιαλιστικῶν συστημάτων δὲν εἶναι λοιπόν, κατὰ τὸν Dietzel, πράγματι σοσιαλιστικά, διότι ζητοῦν τὴν ἑξασφάλισιν τῆς εὐημερίας τοῦ ἀτόμου, ἀδιάφορον ἔαν πάντων τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν κοινωνίαν ἀτόμων. Τὸ ἰδεῶδες τοῦ «bonheur commun» δὲν εἶναι ἰδεῶδες πράγματι σοσιαλιστικόν, ἀλλ' ἀρύεται τὴν ἠθικὴν του ἀπὸ τοῦ ἀτομικισμοῦ.

44. — Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι αἱ παρατηρήσεις, εἰς τὰς ὁποίας προβαίνει ὁ Dietzel, εἶναι ἐξαιρέτως σοβαραί. Εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ λυθῆ διὰ τῶν παρατηρήσεων τούτων — ἔστω καὶ ἔαν θεωρηθοῦν αὗται ἀπολύτως ὀρθαί — τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον κυρίως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα, τὸ πρόβλημα, ἔαν ὁ κομμουνισμὸς, πραγματοποιούμενος εἰς βάρος τῆς φιλελευθέρας καὶ ἀστικῆς κοινωνικῆς ὁργανώσεως, θὰ διαλύσῃ ἢ ὄχι τὸν ἀτομικισμὸν, ὅστις ἐμφανίζεται διέπων ταύτην ; Διὰ νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο — τὸ ὁποῖον δὲν ἀφορᾷ πλέον μόνον τὰς ἰδεολογικὰς ἀρχάς, ἀλλ' αὐτὴν ταύτην τὴν πραγματι-

κότητα—, πρέπει να λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μας, ὅτι ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ ἀτομικισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ, δὲν ἐμφανίζεται εἰς τὴν πραγματικότητα ὑφ' ἣν μορφήν ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἠθικῇ τοῦ ἀνθρώπου συνειδήσει. Τοῦτο — ὅπερ ἐτονίσαμεν ἤδη καὶ ἀνωτέρω καὶ ὅπερ πράγματι δὲν φαίνεται ἔχων ὑπ' ὄψιν του ὁ Dietzel (εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εὐρίσκεται ἀναμφισβητήτως ἐν δικαίῳ ὁ L. v. Wiese)—σημαίνει, ὅτι ἡ πραγματικότης ὄχι μόνον δὲν γνωρίζει τὰς ἀντιθέσεις, τὰς ὁποίας ὑποβάλλει εἰς αὐτὴν ἢ ἐξάγει ἐξ αὐτῆς ἡ ἠθικὴ συνείδησις, ἀλλὰ — καὶ ὅπου ἐμφανίζεται ἀντικειμενοποιούσα τὸν ἀγῶνα μεταξὺ δύο ἀντιθέτων ἠθικῶν ἀρχῶν — δημιουργεῖ εἰς τὸν παρατηροῦντα ταύτην ψευδῆ ἐντύπωσιν περὶ τῆς οὐσιαστικῆς τῆς συνθέσεως. Οὕτω π. χ. — καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν θεμελιώδη θέσιν, ἀφ' ἧς ὠρμήθημεν εἰς τὸ παρὸν κεφάλαιον — ὁ ἀτομικισμός, ὅστις ἐμφανίζεται διέπων ὄχι μόνον τὴν συνείδησιν τῶν ἰδεολογικῶν φορέων τῆς ἐποχῆς μᾶς, ἀλλὰ καὶ τὴν κοινωνικὴν αὐτῆς ὁργάνωσιν, δὲν ἐσήμανε πράγματι χειραφέτησιν τοῦ ἀληθῶς καὶ ἀπολύτως ἀτομικοῦ εἰς τὸν ἀνθρώπον. Ἐτονίσαμεν ἤδη ἀνωτέρω, ὅτι ἐποχαὶ προηγηθεῖσαι τοῦ ἀτομικισμοῦ καὶ φιλελευθερισμοῦ, ἐποχασίαι ὁποῖαι μάλιστα ἐμφανίζονται διεπόμεναι ὑπὸ ἀρχῶν ἀντιθέτων πρὸς τὸν ἀτομικισμόν, δηλαδὴ ἀρχῶν, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ὁποίων ἐνεφανίζετο τὸ ἀτομον πειθαρχοῦν πλήρως εἰς τὸ κοινωνικὸν σύνολον, ὄχι μόνον δὲν ἠγνόησαν τὸ ἀτομον, δηλαδὴ τὸ «ἀπολύτως ἀτομικὸν» ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ἐγνώρισαν ἀπ' ἐναντίας ἐκδηλώσεις τούτου μεγαλειτέρας ἐκείνων, τὰς ὁποίας γνωρίζει ἡ κατ' ἐπίφασιν χειραφετήσασα τὸ ἀτομον φιλελευθέρα ἐποχὴ μας. Αὕτη — ἐν ᾗ ἐμφανίζεται συμβολίζουσα τὸν θρίαμβον τοῦ ἀτόμου — περιώρισε καταπληκτικῶς τὴν σφαιρὰν, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶναι δυνατὸν νὰ κινηθῇ καὶ ἐκδηλωθῇ τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Δὲν εἶναι μόνον ἡ μηχανὴ ἐκείνη, ἡ ὁποία — ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω — διέλυσεν ἐν πολλοῖς καὶ διαλύει ὄλον ἐν περισσότερον τὴν ἀτομικὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἔργον τῶν χειρῶν του. Ἡ λογικοποίησις τῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους ἐδημιούργησε συμβατικότητας, αἱ ὁποῖαι δεσμεύουν τὸν ἀνθρώπον καὶ ἐκτοπίζουν τὸ ἐν αὐτῷ ὑπάρχον ἀπολύτως ἀτομικὸν μέχρι σημείου ἀνυπολογίστως μεγάλου. Τὸ συντεχνιακὸν σύστημα τῶν μέσων αἰώνων χαρακτηρίζεται συνήθως ὡς σύστημα ἐπαγγελματικοῦ καταναγκασμοῦ. Καὶ ὅμως : τὸ σύστημα τοῦτο μόνον ὡς σύστημα οἰκονομικῆς ὁργανώσεως διείπετο ὑπὸ καταναγκασμοῦ, δηλαδὴ καταναγκασμοῦ συνισταμένου κυρίως εἰς τὴν ἀρνησιν τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ. Ὡς σύστημα ἐργασίας, ἰδίᾳ ἐν τῇ ἱεραρχικῇ αὐτοῦ συγκροτήσει, ὑπεβοή-

θησε τοῦτο τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐκδήλωσιν τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ στοιχείου ἐν τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ τρόπον ἀσυγκρίτως μεγαλείτερον ἐκείνου, κατὰ τὸν ὅποιον ἐμφανίζεται ὑποβοηθοῦν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀτόμου τὸ σύστημα τῆς λεγομένης ἐλευθέρας ἐργασίας. Ἐρωτᾶται π.χ. — καὶ τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἶνε κυρίως ἐκεῖνο, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἀποκαλυφθῇ πλεονόριστικῶς τὸ ψεῦδος τοῦ λεγομένου ἀτομικισμοῦ — : πῶς γίνεται σήμερον, δηλαδὴ ἀφ' ὅτου ἡ κοινωνία διέπεται ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου, ἡ ἐπιλογὴ τῶν ἡγετῶν (ἢ Führerauslese, ὡς λέγουν οἱ Γερμανοὶ κοινωνιολόγοι) καὶ δὴ ἡ ἐπιλογὴ τῶν ἡγετῶν τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς; Ἐπὶ τῇ βάσει τίνος ἀρχῆς ἀναδεικνύεται συνήθως ἡ κεφαλὴ τῶν πολιτικῶν κομμάτων καὶ τῶν κρατῶν ἢ ἡ κεφαλὴ τῶν οἰκονομικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἐν γένει ὀργανισμῶν; Ἀναδεικνύεται κατ' ἀρχὴν ὁ ἀτομικῶς ἀνώτερος καὶ καταλληλότερος; Χρησιμεύει ἄρα γὰρ τὸ ἀτομον ὡς ἡ ἀρχή, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας συντελεῖται ἡ ἐπιλογὴ τοῦ ἡγέτου;

Εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα ἀπαντᾷ ἡ φιλελευθέρα καὶ τὸ ἀτομον κατ' ἐπίφασιν χειραφετήσασα πραγματικότης τῆς ἐποχῆς μας ἀπολύτως ἀρνητικῶς. Ἐὰν ἐρωτηθοῦν ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται ἐπὶ κεφαλῆς μεγάλων οἰκονομικῶν ὀργανισμῶν, πῶς ἔφθασαν εἰς τὸ σημεῖον νὰ κυριαρχήσουν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, ἐλάχιστοι θὰ ἀπαντήσουν, παραπέμποντες εἰς τὸν παράγοντα τῆς τύχης, οὐδεὶς δὲ θὰ ὁμολογήσῃ τὴν σημασίαν, τὴ ὁποίαν εἶχε διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ ὁ ἀνώτερος καὶ ξένος πρὸς τὸ ἀτομόν του παράγων τοῦ χρήματος. Οἱ πλείστοι θὰ ἰσχυρισθοῦν, ὅτι μόνη ἡ ἰκανότης των, ἰκανότης ἀτομική, προεκάλεσε τὴν ἀνάδειξιν των. Εἶναι ὅμως τοῦτο ἀληθές; Οἱ κυριαρχοῦντες ἐκάστοτε τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς εἶναι πράγματοι οἱ ἰκανότεροι; Διὰ νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν εἶναι κἂν ἀναγκαῖον νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μας ὄρισμένα πρόσωπα—τοὺς ὄρισμένους ἐκείνους ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι διευθύνουν τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τοῦ κόσμου—καὶ νὰ συγκρίνωμεν τούτους πρὸς τόσους ἄλλους (γνωστοὺς καὶ ἀγνώστους), οἱ ὅποιοι ἐξετοπίσθησαν ὑπ' αὐτῶν καὶ δὲν ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των. Ἐὰν θελήσωμεν μάλιστα νὰ ἀπαντήσωμεν, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ὄρισμένα πρόσωπα, δὲν θὰ καταλήξωμεν εἰς συμπεράσματα δυνάμενα νὰ διεκδικήσουν ἐπιτυχῶς ἀντικειμενικὴν καὶ γενικὴν ἰσχύν. Περὶ τὰ πρόσωπα θὰ γεννηθοῦν κατ' ἀνάγκην διαφωνίαι καὶ ἐκεῖνος, τὸν ὅποιον θὰ θεωρήσωμεν ἡμεῖς ὡς κακῶς κατέχοντα τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν προήχθη ὑπὸ τῆς τύχης καὶ τοῦ χρήματος, θὰ χαρακτη-

ρισθῆ ὑπ' ἄλλων ὡς καταλαβὼν ταύτην διὰ τῆς ἱκανότητός του καὶ ὡς κατέχων αὐτὴν καλῶς. Τὸ πρόβλημα πρέπει λοιπὸν νὰ γίνῃ ἀντικείμενον βαθυτέρας παρατηρήσεως.

Τὰ κριτήρια, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων γίνεται σήμερον ἡ ἐπιλογή τοῦ ἡγέτου τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, εἶναι ἡ τύχη καὶ τὸ χρῆμα, κριτήρια ξένα πρὸς τὴν ἀτομικότητα καὶ δὴ παραβιάζοντα πολλάκις τὴν ἀτομικότητα. Κατὰ τὰ πρῶτα στάδια τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος — ὅταν ὁ κεφαλαιοκρατισμὸς δὲν εἶχεν ἀκόμη θριαμβευτικῶς ἐπιβληθῆ— ἡ τύχη ὑπῆρξε μάλιστα παράγων ἰσχυρότερος τοῦ χρήματος. Ὁ *Werner Sombart*, εἰς τὸ πολύτομον ἔργον του περὶ τοῦ καπιταλισμοῦ (τὸ μόνον ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναπτύσσεται μέχρι τοῦδε ἔκτενῶς καὶ εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς λεπτομερείας ἡ γένεσις καὶ ἐξέλιξις τούτου) ἐξετάζει ἐπισταμένως καὶ τὸ πρόβλημα τῆς γενέσεως τοῦ ἀστικοῦ πλούτου καὶ τῆς ἀναδείξεως τῶν οἰκονομικῶς ἰσχυρῶν¹. Ὁ *Sombart* τονίζει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ὅτι ἡ κοσμοϊστορικὴ μεταστροφή, τὴν ὁποῖαν ἐσήμανεν ἡ ἐξέλιξις τῶν τελευταίων αἰώνων, συνίσταται κυρίως εἰς τὸ ὅτι ὁ πλοῦτος τῆς δυνάμεως μετεβλήθη εἰς τὴν δύναμιν τοῦ πλούτου. Ἄλλοτε πλούσιος ἦτο μόνον ὁ ἰσχυρὸς. Σήμερον ἰσχυρὸς εἶναι μόνον ὁ πλούσιος. Ἡ ἀπλῆ αὕτη παρατήρησις τοῦ *Sombart* λύει ὀλόκληρον τὸ πρόβλημα τῆς ἐποχῆς μας. Εἰσερχόμενος μάλιστα ὁ *Sombart* εἰς τὴν λεπτομερῆ ἐξέτασιν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐγεννήθη ὁ ἀστικὸς πλοῦτος, υἱοθετεῖ τὴν γνώμην τοῦ *Friedrich Albert Lange*, καθ' ἣν τὰς ἐπιτυχίας εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν προσδιώρισε κυρίως ὁ παοάγων τῆς «συμπτώσεως», τῆς τύχης, γνώμην, εἰς ἣν ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Ἐργατικοῦ ζητήματος» εἶχε καταλήξει ἐπὶ τῇ βάσει αὐστηρῶς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Ὁ *Lorenz von Stein*, εἰς τὸ περίφημον ἔργον του περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ κοινωνικοῦ κινήματος ἐν Γαλλίᾳ,² μελετᾷ ἐπίσης ἰδιαιτέρως τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐγεννήθη ὁ ἀστικὸς πλοῦτος ἐν Γαλλίᾳ, ἰδίᾳ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως. Ἡ κερδοσκοπία καὶ καθ' ἀκολουθίαν ἡ πρὸς αὐτὴν ἀρρηκτως συνδεομένη τύχη ὑπῆρξεν ὁ κύριος παράγων, ὅστις προσδιώρισε τὴν γένεσιν τοῦ ἀστικοῦ πλούτου. Ἡ τρομοκρατία, ἡ ὁποία συνδέεται

1) Πρὸβλ. *Werner Sombart*, *Der moderne Kapitalismus*, I. Bd., 2. Halbband, München und Leipzig 1924 σ. 581 κ. ἑ.

2) *Lorenz von Stein*, *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage*. Πρὸβλ. τὴν ὑπὸ τοῦ *Gottfried Salomon* μετὰ λίαν ἐνδιαφερούσης εἰσαγωγῆς γενομένην ἐκδοσιν (München, 1921), ἰδίᾳ τὸν πρῶτον τόμον.

πρὸς τὸ ὄνομα κυρίως τοῦ Ροβεσπιέρρου, δὲν ἐσήμανεν ἄλλο τι εἰ μὴ τὸ μόνον μέσον, δι' οὗ ἐπεχειρήθη ἡ ἀναχαίτισις τοῦ κερδοσκοπικοῦ καὶ τυχοδιωτικοῦ πνεύματος, τοῦ ὁποίου ἡ γένεσις διεδέχθη τὴν διάλυσιν τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος. Ἡ πτώσις τοῦ Ροβεσπιέρρου ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα τῆς νίκης τῶν ἀθεμίτως, ἀλλὰ καὶ τυχαίας πλουτισάντων. Αὐτὸς οὗτος ὁ Saint-Simon, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς στρατιωτικῆς σταδιοδρομίας (πρὸς ἣν εἶχε τοῦτον κατ' ἀρχὰς ὠθήσει ἡ εὐγενὴς καταγωγή του) δὲν μετεβλήθη εἰ μὴ ἀργότερον εἰς φιλόσοφον καὶ συγγραφέα, ἐδοκίμασε τὰς δυνάμεις του ὡσαύτως εἰς τυχοδιωκτικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ, ἀφ' οὗ ἀνέκτησε πρὸς στιγμὴν (ἀλλὰ μόνον πρὸς στιγμὴν) ὅσα ἀπώλεσε διὰ τῆς ἄρσεως τοῦ φεουδαλικοῦ καθεστώτος, εὐρέθη τέλος εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ δεχθῆ τὴν προστασίαν εὐσπλαχνικοῦ τινος πρώην ὑπαλλήλου του, προστασίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλει ἡ ἀνθρωπότης ὅσα ὁ Saint-Simon, φιλοξενηθεὶς ὑπὸ τὴν στέγην τοῦ ὑπαλλήλου του, κατώρθωσε νὰ συλλάβῃ καὶ συγγράψῃ. Πάντως χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι ὁ ὑπάλληλος — τύπος κοινὸς — ἠτύχησε περισσότερον τοῦ Saint-Simon, ἂν καὶ ὁ τελευταῖος οὗτος ὑπῆρξε μέγα ἄτομον μὲ ἐξαιρέτως ἀνεπτυγμένον πρακτικὸν νοῦν. Ἡ τύχη διεῖπεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ ἀστικοῦ πλούτου. Μετὰ τὴν τύχην μάλιστα πρέπει νὰ μνημονευθῆ ὡς δεύτερος παράγων προσδιορίσας τὴν γένεσιν τοῦ ἀστικοῦ πλούτου οὐχὶ ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἀτομικῆς ἰκανότητος ἐντὸς ὁρίων θεμιτῶν, ἀλλ' ἡ χρησιμοποίησις μέσων ἀθεμίτων. Ὁ Sombart εἰς τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν ἔργον του ἐξετάζει λεπτομερῶς, βασιζόμενος μάλιστα ἐπὶ πολυτίμων καὶ ἐγκυροτάτων πηγῶν, τὰς διαφόρους ἀθεμίτους μορφάς, αἵτινες ἀπὸ τῆς διαλύσεως τοῦ Μεσαίωνα καὶ ἐντεῦθεν ἀπετέλεσαν σπουδαίους — εἰς ὠρισμένας μάλιστα περιόδους, τοὺς κυριωτέρους παράγοντας πλουτισμοῦ. Ἡ ἀπάτη, ἡ κλοπὴ καὶ ἡ ὑρεξαίρεσις — πράξεις, εἰς ἃς κατέφευγον σχεδὸν κατὰ κανόνα ἐκεῖνοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἦσαν ἐμπιστευμένοι δημόσται λειτουργίαι — ὑπῆρξαν πράξεις, αἵτινες ἐχρησίμευσαν συχνότατα ὡς μέσα πλουτισμοῦ. Ὡσαύτως ἡ ληστεία — εἰδικώτερον δὲ ἡ πειραιία, — ἀποτελέσασαι τὴν βάσιν τοῦ πλούτου πολλῶν κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἀναδειχθεισῶν πόλεων, (τῶν πρώτων ἀστικῶν κέντρων) ὡς π. χ. ἡ Γένουα, ἡ Πίζα καὶ ἰδίᾳ ἡ Βενετία, ἐξηκολούθησαν μέχρις αὐτοῦ τούτου τοῦ 17^{ου} αἰῶνος ἀποτελοῦσαι πηγὰς δημιουργίας τοῦ ἀστικοῦ πλούτου τῶν Ἰσπανῶν, Πορτογάλων, Ὁλλανδῶν, Γάλλων, ἰδίᾳ δὲ τῶν Ἀγγλῶν καὶ Βορειοαμερικανῶν. Τέλος τὸ λεγόμενον ἀναγκαστικὸν ἐμπόριον, δηλαδή ἡ πράξις ἐκείνη, δι' ἧς ὑπὸ τὴν

μορφὴν κατ' ἐπίφρασιν ἐλευθέρας ἀνταλλαγῆς ἀφηροῦντο ἐκ τῶν χειρῶν ἀνθρώπων ἀνικάνων, ὅπως ἀντιδράσωσι διὰ τῆς κρίσεως ἢ τῆς θελήσεώς των, συγκεκριμένως ἐκ τῶν χειρῶν πρωτογόνων ἀνθρώπων ἀντικείμενα ἀξίας, ἀπεκάλυψεν εἰς πολλοὺς τῶν ἐπισκεφθέντων τὰς ἀποικίας Εὐρωπαϊῶν τὸ μυστήριον τοῦ πλούτου.

Βλέπομεν λοιπόν, ὅτι οἱ αἰῶνες, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη ὁ ἀστικός πλοῦτος, δὲν ἐγνώρισαν ὡς κύριον μέσον ἐξασφαλίσεως τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ βασιλείας τὴν ἀληθῆ ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου ὡς πνευματικῶς, ψυχικῶς ἢ ἔστω καὶ φυσικῶς διακεκριμένου ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἀτόμου. Ὅπου δὲν ἐμφανίζεται ὁ ἄνθρωπος πλουτίζων διὰ τῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ γενικὴν ἀνοχὴν συντελουμένης παραβιάσεως τῶν ἀνθρωπίνων καὶ θείων νόμων, ἐμφανίζεται πλουτίζων διὰ τῆς κερδοσκοπίας, δηλαδὴ τῆς συμπτώσεως καὶ τῆς τύχης. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἴσχυσεν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας καὶ ἐξακολουθεῖ ἀκόμη ἐν πολλοῖς ἰσχυῶν, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποτελῆ πλέον καὶ τὸν κύριον τρόπον ἀναδείξεως τοῦ οἰκονομικῶς ἰσχυροῦ. Σήμερον—ἰδίᾳ εἰς χώρας, αἵτινες διέρχονται τὴν περίοδον τοῦ ἐντεταμένου καπιταλισμοῦ—ἡ τύχη δὲν ἀποτελεῖ πλέον εἰ μὴ δευτερεύοντα παράγοντα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πλουτοκρατικῆς ὁργανώσεως τῆς κοινωνίας. Ἐξετοπίσθη ὅμως ὁ παράγων τῆς τύχης ἀπὸ τῆς πρωτεύουσης θέσεως, ἣν προηγουμένως κατεῖχε, διὰ νὰ ἀντικαταστήσῃ τοῦτον ἀράγε, συμφώνως πρὸς τὸν ἀτομικισμόν (ὅστις φαίνεται διέπων τὴν κοινωνίαν), ἢ ἱκανότης τοῦ ἀτόμου; Ἡ τύχη ἐξετοπίσθη, χωρὶς νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν της εἰς παράγοντα, ὅστις θὰ ἐδικαιολόγῃ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς ἐποχῆς μας ὡς ἐποχῆς, ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ὁποίας θριαμβεύει τὸ ἄτομον. Ὁ παράγων, ὅστις κατέλαβε τὴν θέσιν τῆς τύχης, εἶναι ἀπολύτως ἀνώνυμος καὶ ξένος πρὸς τὸ ἄτομον: εἶναι τὸ χρῆμα. Ἄλλοτε—δηλαδὴ πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἢ μᾶλλον καὶ σήμερον ἀκόμη, ὅπου δὲν ἔχει ὁ καπιταλισμὸς ἀκόμη ἐκδηλωθῆ ἐν τῇ πλήρει αὐτοῦ ἐκτάσει—ἡ τύχη ἀπετέλει τὸν κύριον παράγοντα, ὅστις ὠδήγει πρὸς τὸν πλοῦτον. Σήμερον τὸ χρῆμα προὔποθέτει χρῆμα. Ὁ πλοῦτος προὔποθέτει πλοῦτον. Ἐκεῖνος, ὅστις δὲν κατέχει ἤδη ἀρκετά, δὲν ἔχει τὴν πιθανότητα νὰ ἀποκτήσῃ περισσότερα ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει τόσα, ὅσα ἀπαιτοῦνται διὰ νὰ ἐμφανισθῇ διευθύνων τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν. Τοῦτο ἰσχύει τουλάχιστον κατὰ κανόνα. Τοῦ κανόνος τούτου ἡ ἰσχὺς δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ εἰς χώρας, ὡς π.χ. ἡ Ἑλλάς, χώρας, ὅπου κρατοῦν ἀκόμη ἐν μέρει προκεφαλαιοκρατικαὶ συνθῆκαι. Ὅπου ὅμως αἱ συνθῆκαι αὗται

ἔχουν πλήρως ὑπερνικηθῆ, ὁ ἀνωτέρω διατυπωθεὶς κανὼν τείνει ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν νὰ μεταβληθῆ εἰς νόμον ἀπαράβατον. Πρὸς θεμελίωσιν τῆς παρατηρήσεως ταύτης ἀρχοῦμεθα εἰς τὸ νὰ ἐπικαλεσθῶμεν ἀπλῶς τὴν γνώμην τοῦ *Walther Rathenau*, ὅστις ὑπῆρξεν οὐχὶ ἀπλῶς φιλόσοφος καὶ πολιτικός, ἀλλὰ καὶ ἡ κεφαλὴ ἑνὸς ἐκ τῶν μεγαλειτέρων κεφαλαιοκρατικῶν ὀργανισμῶν τῆς Γερμανίας καὶ ὁ ὁποῖος, ὡς ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης ἰδιότητός του, εἶναι καὶ ὁ καταλληλότερος διὰ τὴν μαρτυρήσασθαι περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ὅσων ἔτονίσαμεν ἀνωτέρω. Ὁ *Rathenau* ὑπῆρξεν εἰς ἐκ τῶν ὀλίγων ἐκείνων κεφαλαιοκρατῶν, οἱ ὁποῖοι ὡμολόγησαν, ὅτι ὄχι μόνον ὁ προλετάριος εἶναι ἀνεύθυνος διὰ τὴν ἀνώνυμον δουλείαν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ζῆ, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνήκων εἰς τὴν τάξιν τῶν οἰκονομικῶς ἰσχυρῶν εἶναι ἀνεύθυνος διὰ τὴν ἀνώνυμον καὶ ξένην πρὸς τὰς ἀτομικὰς του ἱκανότητας κυριαρχίαν, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ.¹ Ἐκεῖνος, ὅστις δὲν εἶναι οἰκονομικῶς ἰσχυρός, δὲν εἶναι δυνατόν, κατὰ τὸν *Rathenau*, νὰ καταστῆ ἰσχυρότερος. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐπικυροῖ ἄλλως τε καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἐποχὴ μας ἀνεγνώρισε καὶ τυπικῶς—νομικῶς—τὸν ἀνώνυμον καὶ ξένον πρὸς τὰς ἀτομικὰς ἱκανότητας τοῦ ἀνθρώπου χαρακτῆρα τῆς οἰκονομικῆς δυνάμεως. Μόνον ἡ ἐποχὴ μας ἦτο δυνατόν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἐπικράτησιν θεσμοῦ, ὡς ἡ ἀνώνυμος ἐταιρεία. Ἡ ἐπιλογὴ τοῦ ἡγέτου τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς γίνεται διὰ τῆς συσσωρεύσεως μετοχῶν καὶ ὄχι ἀτομικῶν γνωρισμάτων.

Ἡ μόνη σφαῖρα, ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ὁποίας ἐμφανίζει ἡ σύγχρονος οἰκονομικὴ ζωὴ τὴν ἐπιλογὴν τῶν ἡγετῶν τῆς ἐξηρητημένην ἐκ κριτηρίων ποιοτικῶν (ἀδιάφορον, ἐὰν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην στενῶν καὶ πολλάκις ἀπλῶς τυπικῶν), εἶναι ἡ σφαῖρα τῶν πολυπλόκων ἐκείνων τεχνικῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, τῶν ὁποίων ὄχι μόνον ἡ λειτουργία προϋποθέτει τεχνικῶς κατηρτισμένον καὶ γραφειοκρατικῶς συγκεκριτημένον ὑπαλληλικὸν προσωπικόν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνωτάτη διοικήσεις δὲν εἶναι συνήθως δυνατόν νὰ ἀσκηθῆ ἐπιτυχῶς εἰ μὴ ὑπὸ ἀνθρώπων τεχνικῶς κατηρτισμένων. Εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν ἐπιχειρήσεων τούτων—καὶ ἔχομεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀρκετὰ παραδείγματα μαρτυροῦντα ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης—ἡ ἐπιλογὴ τῶν ἡγετῶν συντελεῖται κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζει τὸν κοινωνικὸν διαφορισμὸν διασπῶντα πολλάκις τοὺς φραγμούς, τοὺς ὁποίους θέτει ὁ ἀπρόσωπος

1) Πρβλ. κυρίως: *Walther Rathenau, Von Kommenden Dingen*, Berlin. 1922.

παράγων τοῦ χρήματος, δηλαδή κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος ἐξασφαλίζει (ἢ ἔστω : διευκολύνει ἀπλῶς) τὴν ἐπιτυχίαν καὶ ἀνάδειξιν ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων ὁ μόνος διακριτικὸς χαρακτήρ εἶναι ἡ τεχνικὴ μόρφωσις. Ὅτι ὁμως δέον ἐπιπροσθέτως νὰ σημειωθῆ εἶναι τοῦτο : ὅτι αἱ περὶ τῶν ὁ λόγος περιπτώσεις—ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀποτελοῦν οὐχὶ κανόνα, ἀλλ' ἐξαιρέσεις εἰς τὴν ὅλην οἰκονομικὴν συγκρότησιν τῆς συγχρόνου κοινωνίας—δὲν συνδέονται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον πρὸς τὸ ἰσχυρὸν καθεστῶς, ἀλλ' ἀποτελοῦν περιπτώσεις, αἱ ὁποῖαι (λαμβάνομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ σχέσεις μεταξὺ βιομηχανίας καὶ τεχνικῆς καθίστανται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν λεπτότεραι καὶ πολυπλοκώτεραι) εἶναι ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς ὑπάρξεως τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος καὶ θὰ ἰσχύουν, πρὸς οἵανδήποτε κατεύθυνσιν καὶ ἐὰν στραφῆ ἡ ἐξέλιξις τῆς κοινωνίας. Ὑπὸ τὸ σήμερον ἰσχυρὸν καθεστῶς ἀποτελοῦν μάλιστα αὗται—ὅπως ἐτονίσθη καὶ ἀνωτέρω—ἀπλῶς ἐξαιρέσεις. Καὶ ἐὰν ἀκόμη παραδεχθῶμεν, ὅτι τὰ πλεῖστα βιομηχανικῶς τοποθετούμενα κεφάλαια διοικοῦνται ὑπὸ ἀνθρώπων ἀναδειχθέντων διὰ τῆς τεχνικῆς αὐτῶν μορφώσεως, ἐρωτᾶται : ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς ἐποχῆς μας κυβερνᾶται κυὶ ὀυθμίζεται ἄρα γε κυρίως ὑπὸ τῶν βιομηχανικῶν αὐτῶν παραγόντων, ἢ μήπως ἀποτελοῦν οὗτοι (παρ' ὅλην τὴν κατ' ἐπίφασιν ὑπάρχουσαν αὐτοτέλειάν των) ἀπλᾶ ὄργανα ἄλλης τινος ὀλιγώτερον ὁρατῆς, ἀλλὰ κυριάρχου δυνάμεως :

Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα θὰ ἀποκαλύψῃ ὀλόκληρον τὴν ἀνισορροπίαν τῆς κρατούσης σήμερον καταστάσεως. Ἡ χειραφέτησις τῆς βιομηχανίας ἀπὸ τοῦ κράτους, ἡ ὁποῖα, διασπάσασα τὸ πνεῦμα τῆς ἐμποροκρατίας, ἐνεκαινίασε τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τῆς οἰκονομίας, δὲν ἐσήμανε χειραφέτησιν αὐτῆς ἀπὸ παντὸς δεσμοῦ. Ἡ βιομηχανία ἐχειραφετήθη ἀπὸ τοῦ κράτους διὰ νὰ ὑποταγῆ ὑπὸ δύναμιν, εἰς τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ὁποίας ὠδήγησαν αὐταὶ αὗται αἱ ἀνάγκαι τῶν κρατῶν. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος δύναμις εἶναι τὸ πιστωτικὸν κεφάλαιον. Τοῦτο, προελθὸν ἐκ τῆς ἀνάγκης τοῦ κράτους καὶ ἐνισχυθὲν ὑπ' αὐτοῦ, διεδέχθη τὸ κράτος εἰς τὴν σχέσιν του πρὸς τὴν βιομηχανίαν. Τὴν ἐξάρτησιν τῆς βιομηχανίας ἀπὸ τοῦ κράτους ἀντικατέστησεν ἡ ἔτι βαρυτέρα ἐξάρτησις τῆς βιομηχανίας ἀπὸ τοῦ πιστωτικοῦ κεφαλαίου, ἀρθέντος μάλιστα τοῦ καθαρῶς ἐθνικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐξαρτήσεως, ὁ ὁποῖος ἐξησφάλιζε τοῦλάχιστον εἰς τὴν σχέσιν κράτους καὶ βιομηχανίας ἠπιότητά τινα καὶ ἀμοιβαιότητα φρονημάτων. Ὀλόκληρος ἡ νεωτέρα βιομηχανία βασίζεται ἐπὶ τῆς πίστεως καὶ δὴ τῆς κοσμοπολιτικῶς συντεθειμένης ὁργανώσεώς της, ἡ δὲ τάξις τῶν διαχειριζομένων τὴν

πίστιν ἀνθρώπων ἀποτελεῖ ὀλιγαρχίαν ἔχουσαν τὸ μονοπώλιον τῆς πίστεως. Αὐτοὶ οὗτοι οἱ δυνάμει νομικοῦ μονοπωλίου ὑφιστάμενοι ἐθνικοὶ πιστωτικοὶ ὀργανισμοί, τὰ ἐκδοτικὰ τραπεζιτικὰ ἰδρύματα εἶναι ἐξηρητημένα ὡσαύτως—ὅπως καὶ τὰ κράτη καὶ αἱ βιομηχανικαὶ ἐπιχειρήσεις—ἀπὸ τῆς ὀλιγαρχικῶς συγκεκροτημένης τάξεως τῶν ὑπὸ μορφὴν διαφόρων πιστωτικῶν «τράστ» ἐμφανιζομένων διεθνῶν τραπεζιτῶν, τὸ δὲ κράτος ἀρκεῖται εἰς τὸ νὰ προβάλλῃ ὑπὸ τὸ φαινόμενον δυνάμεως, τὴν ὁποίαν πράγματι δὲν ἔχει, δηλαδὴ ἐμφανίζεται ὡς ὁ δημιουργὸς χρημάτων, τοῦ ὁποίου κατὰ βάθος δὲν εἶναι ὁ κύριος. Ἡ ἀληθῶς κρατοῦσα καὶ διοικοῦσα τὴν οἰκονομίαν τάξις εἶναι ἡ τάξις τῶν διεθνῶν τραπεζιτῶν. Τὸ ἐξασφαλίζον τὸν ὀλιγαρχικὸν χαρακτῆρα τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος τάξεως μονοπωλίον δὲν ὀφείλεται εἰς κύρωσιν πνευματικὴν ἢ ἔστω καὶ ἀπλῶς νομικὴν, ἀλλ' εἶναι μονοπώλιον, τοῦ ὁποίου προνομιούχος φορεὺς εἶναι πᾶς ὅστις κατὰ τύχην ἢ δι' ἀθεμίτου ὁδοῦ κατώρθωσε νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς χεῖρας του τὸ ζητούμενον ὑπὸ τῆς βιομηχανίας ἢ ὑπὸ τῶν κρατῶν χρῆμα. Ἐν ᾧ ἡ ἐπιλογή τῶν διοικούντων τὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις ἀνδρῶν εἶναι δυνατὸν—καὶ τοῦτο συμβαίνει συχνότατα—νὰ συντελῆται ἐπὶ τῇ βάσει κριτηρίου ποιοτικοῦ καὶ ἀτομικοῦ (π. χ. τῆς τεχνικῆς μορφώσεως), ἡ ἐπιλογή τῶν κυρίως διοικούντων τὴν σύγχρονον οἰκονομικὴν ζωὴν φορέων τοῦ μονοπωλίου τῆς πίστεως συντελεῖται ἐπὶ τῇ βάσει κριτηρίων ξένων πρὸς τὴν ἀτομικότητα ὡς πνευματικὴν, ἠθικὴν ἢ φυσικὴν ἀρχήν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κριτηρίων τῆς κερδοσκοπίας καὶ τῆς ἀθεμίτου συναλλαγῆς.

45.—Τὰ ἀνωτέρω ἀφοροῦν εἰδικῶς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν. Τὸ ὅτι αὕτη—ὡς ἐμφανίζεται ἰδίᾳ σήμερον ἐξελιχθεῖσα—ἐπηρεάζει τὴν ὅλην κοινωνικὴν ζωὴν, ἰδίᾳ τὴν πολιτικὴν, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός τῆς ἀσκουμένης ὑπὸ τῆς οἰκονομίας ἐπιδράσεως, ἐρωτᾶται: πῶς συντελεῖται ἐν τῇ πολιτικῇ ζωῇ τῆς κοινωνίας ἡ ἐπιλογή τοῦ ἰσχυροῦ, τοῦ ἡγέτου τῶν κρατῶν ἢ τῶν κομμάτων; Συντελεῖται αὕτη ἄρά γε ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κριτηρίου τῆς ἀτομικότητος;

Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἐρώτημα θὰ ἀπαντήσομεν ἀρνητικῶς. Τὸ ὅτι καὶ ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς λαϊκῶς κυβερνωμένης πολιτείας ἀναδεικνύονται πολλάκις πολιτικῶς ἄτομα ἀξίας, ἄτομα, τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλονται δι' ἀνωτέρου τινος χαρίσματος, τοῦ ὁποίου εἶναι φορεῖς, τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐπηρεάσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν ἀρχήν, τὴν ὁποίαν πρόκειται νὰ θέσωμεν ἐνταῦθα. Πάντοτε βεβαίως θὰ ὑπάρχουν ἄτομα διασπῶντα τοὺς κανόνας.